

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КОНДРАТЮК ТЕТЯНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

ВЗАЄМОДІЯ СВІТОГЛЯДУ ТА КУЛЬТУРИ В
ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Спеціальність 09.00.02 - соціальна філософія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1993

46 28802

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрах політології та філософії
філософського факультету Київського університету імені
Тараса Шевченка

- Науковий керівник - кандидат філософських наук,
доцент Федірко Іван Павлович
- Консультант - доктор філософських наук,
професор Тарасенко Микола
Федосійович
- Офіційні опоненти : I/ доктор філософських наук,
професор Волинка Григорій
Іванович ;
2/ кандидат філософських наук,
професор Бринцев Валерій
Васильович
- Провідна установа - Центр гуманітарної освіти
АН України , м. Київ

Захист відбудеться "17" січня 1994 року

о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.01.01.04 при Київському університеті імені Тараса Шевченка
за адресою : 252017, м. Київ - 17, вул.Золодимирська, 60, ауд.330

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка / вул. Володимирська, 58/

Автореферат розісланий "14" з грудня 1993 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради *Скрипка П.І.* проф.Скрипка П.І.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00814019 (N)

ЛНБ ім. В. Стефаника
Київ, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасному світі відбуваються складні, суперечливі, але взаємопов'язані процеси, які спричиняють утворення нових соціальних реалій. Склався цілий комплекс глобальних проблем, розв'язати які порізно не може жодна держава. Бурхливий розвиток суспільної практики спричинює принципові зміни у матеріальному та духовному житті людства.

Дуже складні, динамічні процеси перетворення всіх сфер суспільного життя відбуваються в нашій країні. Можна констатувати, що внаслідок величезних змін склалася картина світу, на значну міру відмінна від попередніх реалій, що характеризували розвиток суспільства.

Процес демократичних змін, який охопив усі основні сфери соціальної системи, насамперед і в остаточному підсумку фокусується на людині, на її зацікавленості в радикальних змінах суспільного устрою. Світогляд особистості відіграє значну роль у духовному житті нашого суспільства. Теоретичний розвиток цієї системи поглядів, її формування - завдання не тільки надзвичайно актуальне, але й складне.

Цей загальний фон поєднується з конкретно-історичним етапом, який переживає нині наше суспільство. Перехідний період висуває найвищі вимоги до внутрішнього світу, свідомості людей, до її духовних підвалин.

Першочерговий розгляд світоглядної проблематики об'єктивно зумовлений. Так було завжди за часи радикальних змін у суспільних відносинах. Змінене ставлення людини до світу виявляється у пильнішому інтересі до проблем суті життя, до пошуків світоглядної позиції в нових суспільних умовах. Сьогодні погляди людей формуються за умов переоцінки нашого історичного минулого, тих цінностей, що панували впродовж десятиріч, за умов ствердження розмаїття поглядів з різних питань суспільного життя.

Щоб не блукати у лабіринтах нових суспільних процесів, правильно зорієнтуватися, знайти своє місце, збагнути суть свого існування, людині потрібен духовний стержень, яким, на думку автора, є світоглядна культура особи.

Крім того, актуальність теми дослідження пов'язана з внутрішньою логікою розвитку теоретичних уявлень про людину, а також із необхідністю переосмислення низки тверджень щодо розуміння куль-

тури, світогляду за сучасних умов.

Згадані фактори зумовлюють актуальність і в одночас складність досліджуваної теми, бо поза розглядом співвідношення світогляду та культури неможливо до кінця зрозуміти діяльну природу світогляду, з одного боку, а також характер культурної детермінації особистості - з іншого.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблемам світогляду та культури присвячено значну кількість публікацій, де ці явища розглядаються по-різному.

Питання сутності світогляду, його структури та функцій висвітлюються в працях Р.А.Арцишевського, М.Г.Ашманса, В.С.Еулянова, В.Л.Василенка, В.І.Дригіна, В.П.Іванова, П.В.Копніна, С.М.Ковальова, В.С.Овчіннікова, А.Г.Спіркина, А.С.Тонких, П.Н.Федосєєва, В.Ф.Черноволенка, А.П.Шептуліна, В.І.Шинкарука та інших.

Численна література містить аналіз окремих елементів світогляду, таких як ідеали, принципи, переконання, оцінки. Ці питання досліджуються в працях В.Н.Воронцова, Н.Б.Іванчука, К.Н.Любутина, О.В.Ларміна, І.С.Нарського, Є.Б.Осичюка, В.Л.Павлова, В.В.Скоробагацького, О.О.Старченка, Г.М.Смирнова, Н.І.Соболевої та інших.

Роль світогляду в різних сферах людської свідомості /мораль, наука, мистецтво/ розглядається в працях А.В.Азархіна, В.А.Алексєєва, Є.Ф.Володіна, Г.І.Волинки, В.Г.Іванова, Р.С.Карпинської, В.І.Мазєпи, В.А.Малахова, О.М.Шубенкової та інших.

У цьому зв'язку можна виділити декілька напрямів дослідницького пошуку:

- світогляд розглядається у загальному контексті філософських шукань, передусім з точки зору взаємодії філософії та світогляду¹;

1. Диалектический и исторический материализм - философская основа коммунистического мировоззрения /Редкол.: В.И.Шинкарук /ред./ и др.-Киев: Наукова думка, 1977; Ойзерман Т.И. Проблемы историко-философской науки.-М.: Мысль, 1982; Келле В.Ж., Ковальзон М.Я. Теория и история: проблемы теории исторического процесса.-М.: Политиздат, 1981; Федосеев П.Н. Философия и научное познание.-М.: Наука, 1983; Чинакова Л.И. Социальный детерминизм: Проблемы движущих сил развития общества.-М.: Политиздат, 1985; Шинкарук В.И., Яценко А.И. Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения.-Киев: Политиздат Украины, 1984; Яновский Р.Г. Наука, мировоззрение, перестройка: Пять проблем.-М.: АОН, 1990 и др.

- розробляються загальнотеоретичні та методологічні сторони світогляду; специфіка світоглядного відображення¹;
- аналізується взаємний вплив світогляду та різних галузей науки².

Заслужують на особливу увагу дослідження природи світоглядної культури особистості, автори яких зробили значний внесок у розробку цього поняття /А.Б.Бальсіс, Є.К.Бистрицький, В.П.Іванов, М.Ф.Тарасенко, В.П.Козловський, В.Г.Табачковський та інші/.

Проте проблема формування світоглядної культури ще не дістала повного відображення у філософській літературі. Йдеться найголовніше про специфіку, функції та зміст світоглядної культури в зв'язку з соціальною практикою, про особливості її формування в різних соціальних групах.

Широко представлена і література з проблем культури, де також досліджено різні сторони її. Взаємозв'язок світогляду і куль-

-
1. Арцишевский Р.А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие.- Львов: Вища школа. Из-во при Львов.ун-те, 1986; Ашманис М.Г. Формирование научного мировоззрения.-Рига: Зинатне, 1984; Бальсис А.Б. Мировоззрение в жизни общества и человека.-Вильнюс: Минтис, 1981; Овчинников В.С. Мировоззрение как явление духовной жизни общества: опыт анализа понятий.- Лен-д: Изд-во ЛГУ, 1978; Диалектика деятельности и культура.- Киев: Наукова думка, 1983; Научное мировоззрение и социалистическая культура /Отв. ред.Шинкарук В.И., Иванов В.П.- Киев: Наукова думка, 1988; Шуртаков К.П. Мировоззрение и методы его формирования: Концептуально-философский анализ.- Казань: Изд-во Казан.ун-та, 1989; Щербинин В.А. Научное мировоззрение и проблема активизации человеческого фактора.- М.: Высшая школа, 1989 и др.
 2. Алексеев В.П. Наука и мировоззрение: Союз марксистской философии и естествознания.- М.: Политиздат, 1983; Иванов В.Г. Физика и мировоззрение.- Лен-д: Наука, 1975; Карпинская Р.С. Биология и мировоззрение.- М.: Мысль, 1980; Орлов В.В. Человек, мир, мировоззрение.- М.: Молодая гвардия, 1985; Мартыничев И.В. Мировоззрение естествоиспытателей.- М.: Мысль, 1987 и др.

тури розглянуто в працях А.І.Арнольдова, Е.А.Баллера, Є.М.Бабосова, В.Є.Давидовича, Д.А.Жданова, Н.С.Злобіна, В.П.Іванова, С.Н.Іконникової, Н.С.Когана, В.О.Кудіна, Є.С.Макаряна, М.К.Мамардашвілі, В.І.Межуєва, Е.В.Соколова, В.І.Толстик, І.Т.Фролова, А.П.Уледова, В.І.Шинкарука та інших.

Цікаві думки й спостереження щодо взаємозв'язку культури й особистісного потенціалу містяться в працях таких учених /істориків, етнографів, психологів, філологів/, як С.Аверинцев, Д.Бромлей, Л.Баткін, М.Бахтін, Л.Виготський, Л.Гумільов, А.Гуревич, Д.Лихачов, А.Леонтьєв, А.Лосєв, С.Рубінштейн та інші.

В цих роботах з'ясовується, чим викликана необхідність зміни поглядів на проблему людина-культура-соціум, визначається місце світогляду в загальній культурі особи. Ці дослідження роблять значний внесок у розробку теорії питання.

Про зростання інтересу до проблем взаємодії світогляду, культури, особистості свідчить проведення 17 та 18-го Всесвітніх філософських конгресів. Перший з них було присвячено темі "Філософія - людина - культура" /Монреаль, 1983/, другий - темі "Філософське розуміння людини" /Брайтон, 1988/.

Усе, що згадано нами стосовно вивчення такого складного духовного феномена, яким є світоглядна культура особистості, свідчить про певні досягнення в розробці теми, але цілий ряд її аспектів досліджено недостатньо. Часто-густо світогляд /головний компонент досліджуваного поняття/ постає у вигляді абстрактної системи поглядів, які мало пов'язані з реальними процесами, що відбуваються у житті. Багато дискусійних питань постають під час розгляду співвідношення світогляду з різними формами та сферами суспільної свідомості.

Значна частина досліджень, присвячених цій проблемі, обминають гострі питання сучасності. В них відсутня критика раніше розроблених теоретичних положень, перебільшується ступінь світоглядної монолітності суспільства. Недооцінюється вплив об'єктивних факторів на вироблення поглядів людей, процеси зміни суспільної свідомості незрідка ототожнюються з політичними процесами.

До того ж важливо зазначити, що, по-перше, розглядувана тема належить до таких, постійне повернення до яких неминуче через розвиток та ускладнення суспільного життя, нові значні наукові досягнення, зміни в політиці, економіці, духовній сфері. По-друге, нові суспільні умови потребують багато в чому нових підходів до

світоглядної проблематики.

По суті тепер тільки розпочинається вивчення проблем світогляду, культури особистості за умов розбудови нашої держави. Аналіз наукових публікацій з цієї тематики дає підстави стверджувати, що незважаючи на наявність значного масиву літератури питання взаємодії світогляду та культури в процесі формування особистості все таки вивчене недостатньо. Маємо окремі праці, де зроблено спробу цілісного аналізу деяких аспектів світогляду та культури суспільства, буття особистості. Разом з тим, буття людини в світі культури, її життєва творчість ще не стали предметом глибокого наукового опрацювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття діалектики взаємодії світогляду та культури в процесі формування особистості: з одного боку - ролі світогляду в процесі становлення особистості, з іншого - впливу культури як механізму детермінації людського творення рівня буття.

Досягнення мети дослідження можливе по розв'язанні таких завдань:

- розкрити специфіку світогляду на рівні існування та функціонування особистості; виявити сукупність факторів, що впливають на особливості виявлення світогляду як сукупного об'єкта в індивідуальній свідомості особистості;
- проаналізувати структуру світогляду особистості в усьому спектрі функціональних характеристик; співвідношення світогляду та культури в аспекті буття особистості;
- виділити як специфічний феномен взаємозв'язку світогляду та культури світоглядну культуру особистості; охарактеризувати його з точки зору змістових компонентів;
- здійснити розгляд проблеми особистості крізь призму культурної самодетермінації.

Теоретико-методологічна основа та джерела дослідження визначені його метою і завданнями. Роботу побудовано у згоді з діалектичною методологією, ядром якої є система законів та категорій діалектики. Її головне функціональне призначення - аналіз об'єкта, що є предметом дослідження, крізь призму цих законів та категорій.

Під час розроблення означеної теми особливу увагу було приділено застосуванню в науковому аналізі положень класичної філо-

софії щодо специфіки світогляду як суттєвої характеристики людини та логічної форми свідомості. Автор спирається також на філософські ідеї, які стосуються діалектичного взаємозв'язку реальної життєдіяльності та духовного розвитку людини, єдності об'єктивних і суб'єктивних сторін практики.

Для дисертаційного дослідження суттєве значення мало використання діяльнісного та світоглядного підходів, які склалися у вітчизняній філософії, до аналізу способу людського буття, соціокультурної реальності, традицій в дослідженні світоглядної проблематики.

Автор посилається також на праці класиків світової філософії, на дослідження вітчизняних та зарубіжних мислителів /М.Бердяєва, Г.Гегеля, І.Гердера, Ф.Декарта, А.Камю, І.Канта, Х.Ортега-і-Гассета, Г.Сковороди, Д.Смелзера, В.Соловйова, В.Франкла, Е.Фромма, А.Швейцера, К.Ясперса/.

Важливе значення для становлення авторської позиції мали праці, присвячені проблемам зміни світогляду, культури, особистості, загальному аналізу світоглядної культури особистості /М.Г.Ашманіс, А.Б.Бальсіс, В.С.Буянов, Є.К.Бистрицький, В.П.Іванов, П.В.Коплін, М.К.Мамардашвілі, А.Г.Спіркін, В.Г.Табачковський, А.С.Тонких, А.К.Уледов, П.Н.Федосєєв, В.Ф.Черноволенко, В.І.Шинкарук та інші/.

В дисертації використано матеріали соціологічних досліджень проведених різними науковими центрами України та країн СНД й опублікованих у науковій літературі та періодичній пресі.

Наукова новизна дисертації полягає в спробі цілісного соціально-філософського аналізу механізму взаємодії світогляду та культури особистості як духовного феномена сучасності. Виходячи із визначення світоглядної культури особистості як синтезу світогляду та культури, що поєднує в собі інтегративне поняття буття та його проєкцію особистості, автор дослідження вніс у нього такі елементи новизни:

- під час розгляду особистості як інтегрального поняття аналізуються фактори його індивідуалізації в свідомості конкретної особистості; такий підхід дозволяє перебороти, в певній мірі, традиційний, просвітницький погляд на формування світогляду;

- аналіз взаємозв'язку світогляду та культури у втіленні їх в особистості подається у новому світлі під час дослідження їх відношень;

- виходячи із специфіки взаємодії світогляду та культури, в роботі досліджується такий феномен, як світоглядна культура особистості;

- в роботі обґрунтовується положення про активну роль особистості в процесі становлення власного світогляду;

- розглядаються поняття "виховання" та "самовиховання" в їх первісному розумінні, як невід'ємні атрибути культури особистості;

- у зв'язку з цим у дослідженні обґрунтовується висновок, що особистість являє собою самоціль культури.

Науково-практичне значення роботи. Аналіз поставленої в роботі проблеми дає можливість подальшого теоретичного дослідження, практичних висновків у розв'язанні життєво важливих для нашого суспільства питань; з'ясування умов та факторів розвитку культури особистості; пошуку нових форм та методів роботи в галузі навчання, виховання, освіти з орієнтацією на розвиток високої культури особистості на наявній матеріальній базі суспільства;

- результати дослідження можуть бути використані в галузі гуманітарних наук, у дослідженнях, пов'язаних із проблемами особистості, її культури, самосвідомості, творчості, виховання, освіти, самовиховання тощо;

- в роботі окреслюються шляхи підвищення рівня культури особистості через апелювання до вільного, цілеспрямованого, відповідального саморозвитку особистості, її самовиховання та відповідної орієнтації суб'єктів виховання.

Висновки, зроблені в роботі, можуть бути корисні в підготовці та проведенні перетворень в усіх ланках виховної та освітньої системи, на їх основі можуть бути розроблені нові методики, орієнтовані на розвиток світоглядної культури особистості як системи;

- матеріали роботи можуть стати в пригоді студентам вузів під час вивчення гуманітарних дисциплін та курсів; можуть бути використані під час розробки та читання спецкурсів з культури суспільства та особистості, типології культур, проблем творчості тощо.

Результати роботи можуть також виконувати певну методологічну функцію щодо конкретних досліджень матеріальних та духовних процесів і явищ.

Апробація роботи. Теоретичні положення дисертації висвітлено у статтях, які вийшли друком. Головні висновки і тези було викла-

дено на перших Кримських соціологічних читаннях, республіканських науково-методологічних конференціях, у наукових доповідях у республіканському науково-теоретичному журналі "Філософська та соціологічна думка", на методологічних семінарах аспірантів Київського університету ім.Т.Шевченка.

Структура і зміст дисертації визначаються темою, метою і завданнями дослідження, характером та логікою розкриття найважливіших питань роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку літератури, що включає 251 назву.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується вибір теми, її теоретична та практична актуальність, визначається ступінь вивченості проблеми, мета та головні завдання дослідження, формулюються елементи наукової новизни, виявляється науково-практичне значення та апробація результатів дисертаційного дослідження.

В першому розділі - "Поняття "світогляду" та його поліфункціональність" - розглядаються різні концепції світогляду в історико-філософському ракурсі, адже ж бо традиційні підходи до розгляду цього поняття у філософській літературі відзначаються різнотою точок зору.

Тут особливо наголошується на тому, що в сучасних умовах спостерігається процес якісних змін у свідомості, нова взаємодія різних її рівнів. Активізація суспільних відносин спричиняє прагнення людей теоретично усвідомити процеси, які відбуваються, осмислити їх як діалектичні явища за допомогою останніх наукових досліджень. Тому практична буденна свідомість все більше наповнюється теоретичним, науковим змістом і виступає як соціальна форма функціонування знань. Вона об'єктивно збагачується ідейним змістом, відображаючи суспільне буття на основі наукових знань і переконань, визначає повсякденну діяльність людини.

Проблему світогляду у філософській літературі впродовж багатьох років розглядали як проблему формування наукового світогляду, під яким ми розуміємо цілеспрямовану та просвітницьку діяльність, і не враховували взаємодію теоретичного світогляду і поглядів, що склалися в процесі практичної діяльності людства. У найбільш глибинні та заповітні уявлення про себе, свої наміри, безпосередні справи та стосунки кожна особистість вносить певний обрамлений

образ світової цілісності з абсолютними смугами добра і зла, світла і пітьми, порядку і хаосу. І цей світ дістає відображення в зовнішніх реаліях людської діяльності, органічно поєднується з ними; таким чином, кожен конкретний вчинок, спрямований на досягнення якоїсь мети, може водночас виявляти куди глибші змістові шари, розкривати контекст практичного буття людини.

Спробу усвідомити людину як буття, в її буттєвому контакті з реальністю знаходимо у найзначніших теоріях європейської післягегелівської філософії. Вступаючи в контакт з буттям, людина вносить у нього накопичений досвід свого практичного узагальнення, нескінченність власного духовного світу, що відображає незліченні грані соціальної дійсності. Людина не просто "розчиняється" у бутті, губиться в його глибинах, подібно до якоїсь неживої частинки, а співвідносить себе з ним як глибоко своєрідний та самостійно діючий онтологічний фактор.

Існують різні точки зору на місце світогляду в структурі свідомості. Одні автори вважають, що світогляд є сукупність всіх поглядів та уявлень про довколишню дійсність, другі зводять його до філософії, треті розглядають світогляд як теоретичну освіту. Світогляд конкретної людини є своєрідна єдність суспільного та неповторно-індивідуального. Діалектика формування світогляду особистості - то по суті два автономні, але взаємозв'язані процеси: опанування загальних для певного соціального середовища поглядів і норм поведінки та вироблення власного суспільно-культурного досвіду, своїх поглядів на ті чи інші сторони дійсності.

Розглядаючи світогляд, його напівфункціональність, необхідно торкнутися структурних елементів світогляду. Структуру світогляду можна уявити собі в таких зрізах: змістовому, психологічно-особистісному. За обох випадків головним орієнтиром дослідження є підхід з точки зору особистості. Одним із структурних зрізів світогляду є такий, який додає йому практичної спрямованості. Розгорнута структура світогляду особистості за цього випадку являтиме собою систему знань, переконань, ідеалів, волі, які в кінцевому підсумку проявляються в практичних діях. Початковою структурною ланкою світогляду є знання, на яких тримається світогляд. Вони мають отримати відбиток особистості, стати внутрішнім переконанням, аби не залишатися мертвим капіталом. До елементів світогляду можна віднести також переконання, волю, ідеали. Автор

підкреслює, що в різноманітних концепціях світогляд його функції осмислюється неоднозначно. На даний час нема єдності ні у визначенні функцій, а ні в характеристиці їхнього змісту. Функції світогляду, що їх називають дослідники, скоріше відображають універсальний характер діяльності людини, ніж сутність світогляду як специфічного виду свідомості. Сутність світогляду полягає в тому, що йому належить роль провідного фактора особистості.

У будь-якій формі та на будь-якій мові світогляд повинен бути органічним відображенням самопізнання самого суб'єкта, так вважає дисертант. Він має поєднувати й узгоджувати внутрішній світ суб'єкта, його Я із зовнішнім життєвим світом, врівноважувати і гармонізувати суб'єктивні інтереси та об'єктивні обставини, свободу і необхідність, особисте і суспільне, людське та природне і таке інше. Світогляд у функції самосвідомості покликаний забезпечити духовне і практичне самовизначення свого суб'єкта у тому реальному світі, що створив сферу його життя. Світогляд весь інтенціональний, тобто проінятий активною спрямованістю свого суб'єкта на подолання у внутрішньому світі та у самому собі всього, що перешкоджає становленню людини в житті такою, якою вона себе й своє життя уявляє та знає в його найвищому прояві і призначенні.

Світогляд - це духовний оплот суб'єкта під час його становлення. В ньому поєднуються і результуються всі сторони людських світовідносин: знання, досвід, воля, почуття, переконання, здібності, набуті в процесі практичної спрямованості. Світогляд є особливою освітою людської свідомості, яка виступає вищим рівнем самосвідомості, суспільного у людині, і духовно-практичного освоєння дійсності, тобто відображення реальності з позиції докорінних потреб суб'єкта, його кінцевої мети та ідеалів. У змісті світогляду поєднуються знання, переконання, соціально-моральні ідеали людей, норми та ідейні орієнтири їхньої життєдіяльності.

У другому розділі - "Культура і спосіб буття людини" - здійснюється аналіз феномена культури крізь призму буття людини. Культура повинна розглядатися, на погляд дисертанта, як культурна реальність або специфічний людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної та духовної активності людей, їх можливі стосунки з навколишнім світом і з собою, тобто як універсальна реальність людського буття.

Культура виступає як загальнолюдське надбання, за мірками якого окремий індивід має змогу бути і дійсно стає рівноправною

"людиною взагалі" у світі людей. Поряд з тим, культурно розвинена особистість - це джерело активності та рух суспільно-історичного світу. Культура є людське в людині, а людський спосіб буття і є дійсно культурний. Останнім часом охреслився онтологічний підхід у дослідженні проблем культури та людини.

Дисертант вважає, що своєрідність культури та її явищ - у можливості стати особливими формами існування людини та її буття, а не бути тільки предметом споглядання та пізнання. Культура не спізнає ні з людиною, ні зі світом, якщо розглядати їх порізно. Вона є актуальна міра співпадання людини і світу, що досягнута і досягається природною гармонією їх взаємного буття. Культура символізує гармонію, природність, свободу, відкритість людського буття у світі. Вцілому культура є діяльна досконалість самої себе. Дисертант вважає правсмірним включення поняття культурної трансценденції для концептуального пояснення культури та буття особистості, якщо мати на увазі духовно-практичне творення, творчість "вищих" культурних цінностей, а її результат мислити як духовний вихід за межі реально-історичного процесу життя.

Як і Бердяєв, автор віддає пріоритет духовності псмїх культурними цінностями. "Будь-яка культура /навіть матеріальна/ є культура духу; будь-яка культура має духовну основу - вона є продуктом творчої роботи духу над природними стихіями";- пророчі слова М.Бердяєва збуваються, нам залишилося піднятися на нову, найвищу, найякіснішу ступінь духовно-морального способу життя через етап "покаяння", який почався.

Культура насамперед - то спосіб людського буття, масив людського буття. Тому онтологічне розуміння культури як способу людського буття однаково показує свої спадкоємність в найширшому діапазоні поглядів: від науково-теоретичних досліджень культури - до її повсякденного сприйняття та переживання. Розуміння культури як реалізації людини, саме як цілісної істотності, є однією з центральних тем всієї класичної теорії культури, починаючи від гердерівського вчення про гуманність - іманентної мети культурного розвитку людства. Автор дисертації розглядає поняття культурної трансценденції як концептуального пояснення культури та буття особистості. Культура - це сфера, в якій реалізуються потреби людини в набутті суттєвих орієнтирів життя, що виходять за межі її безпосереднього існування, сфера певного самообмеження,

раціоналізації людської індивідуальності в ім'я вищих цінностей, яким вона присвячує своє життя.

Автор вважає, що культура також є механізм соціалізації людини. Досягнуте особистістю багатство культурних норм, індивідуальна творчість людини стають, своєю чергою, надбанням культури людства. В дослідженні проводиться соціально-філософська аналогія проблем духовної кризи особистості на Заході /яку відзначали та аналізували свого часу Камю, Фром, Хайдегер, Сартр та ін./ та духовної кризи особистості у нашому суспільстві. Висновок один: духовна криза сьогодні - це процес переосмислення цінностей, ціннісних структур та схем.

Дисертант розглядає культуру як особливий зріз усіх людських стосунків, узятих з точки зору їх "людинотворчої" грані. В сучасній постановці ця проблема виглядає як буття людини та буття культури - ці дві взаємопов'язані орбіти людського існування, ступінь розвитку особистості визначається ступенем оволодіння головними для людини відношеннями, які створені тим чи іншим способом буття, тобто типом культури. Культура, яка включена до рівня буття особистості, виступає як зв'язковий елемент, оскільки формує діяльність та духовний світ особистості таким чином, щоб особистість максимально сприяла розвитку суспільного цілого у взаємодії з іншими.

У третьому розділі - "Світоглядна культура як специфічний феномен взаємозв'язку світогляду та культури" - відзначено, що світоглядна культура особистості формується під впливом складного комплексу умов, об'єктивних та суб'єктивних факторів, у процесі їх діалектичної взаємодії та взаємовходження одного в один. Універсальність світоглядної культури полягає в тому, що особистість, накопичуючи світоглядний потенціал, засвоює загальну картину світу і разом з нею всі багатства, здобуті людством, і таким чином, будує свій внутрішній світ. Світоглядна культура детермінує діяльність особистості в процесі засвоєння нею культурних цінностей та суті. На думку дисертанта, світоглядну культуру особистості можна розглядати як її інтегральну якість, що поєднує різні сторони людського відношення до світу. Це синтез світогляду та культури, який спрягає в собі інтегративне поняття буття та його проєкцію особистості.

Автор виділяє головні компоненти світоглядної, культури осо-

бистості: світоглядний потенціал, світоглядну інформованість та світоглядну діяльність. Виходячи з цього, світоглядну культуру можна визначити як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання, освіти та виховання, а також самоосвіти та самовиховання, і характеризує її відношення до світу і взаємодію зі світом на основі світоглядного потенціалу, світоглядної поінформованості та світоглядної діяльності, які перебувають у безупинному розвитку. Формування світоглядної культури – процес соціально-історично обумовлений, і тому його треба розглядати у взаємодії суб'єктно-об'єктних конкретно-історичних взаємин людини та суспільства. Діалектика суспільної індивідуальної свідомості є відображення діалектики суспільного розвитку.

У четвертому розділі – "Особистість як самоціль культури" – визначається, що особистість не тотожна соціальній сутності людини, не виглядає такою, що позбавлена індивідуальності, а нарівні з об'єктивними моментами виявляє суб'єктивне, внутрішнє усвідомлення умов існування, вибіркове, оцінне ставлення до них. Особистість – це насамперед індивід, котрий діє самостійно; людська індивідуальність, якій властиве відношення до світу, до самої себе. Проблема особистості культури, або особистості як самометри культури, нерозривно пов'язана із проблемою буття людини. Оскільки культура – це прояв людського буття у світі, то кожен індивід незалежно від своєї спеціальної розвиненості, професійного вміння та соціального походження визначається людиною культури. Буття особистості в культурі стає природною формою людського існування. Культура безпосередньо зростає з дійсністю буття особистості.

Особистість формується всією цілісністю світу, в якому вона себе знаходить. Щоб мати духовно розвинену особистість, конче має бути об'єктивно розвинений світ людської духовності, потрібна справжня духовна культура, якій притаманні свої традиції, яка дійсно стверджувала б властиві їй критерії та норми в практичній діяльності людини. Тому кожна особистість може покладатися на цю своєрідну реальність, знаходити в ній певність та опору в складних ситуаціях свого буття. На думку автора дисертації проблема формування особистості схожа з необхідністю пізнання людиною усіх точок зору, одержання даних з усіх антропологіч-

них наук. Ця ідея діставала своє відображення у науковій літературі, але серйозних досліджень ще не було. В наші дні обіперте на важливих відкриттях та досягненнях науки формування особистості, підхід до нього на підставі тісного зв'язку філософії, психології та інших наук - першочергове завдання, пов'язане з дальшим демократичним розвитком суспільства. Сьогодні виділяється онтологічний підхід до проблеми особистості. "Особистість" виступає як ключове поняття не тільки у порівняльній езотеричній сфері наук про людину. На всіх полясах суспільного життя бути людиною все більш означає бути особистістю, здатною до особистої дії.

Дисертант вважає, що особистість - це щось більше, ніж поодинокі людина, індивід. Окрім засвоєння загальних стандартів і форм соціальної поведінки та дії, властивих певному середовищу, особистість акумулює в собі суспільно-культурний досвід, вироблений нею та здатний впливати на людське оточення. Аспект особистості формувати людину /з точки зору культурного процесу/ постає як соціальна проба можливих варіантів людської самостійної зміни. Тільки в особистості багатство людського світу, суб'єктивуючись, набуває самосвідомої, активної та конкретної форми існування у практичних життєвих стосунках.

Особистість виступає суб'єктом і в процесі виховання, і в процесі суспільного виробництва. І як наслідок зв'язку виховання та самовиховання - завдання формування особистості розв'язується опосередкованим шляхом: формуванням спонукань самої особистості до праці над собою. Розв'язанню саме цього завдання мають бути підпорядковані всі засоби та методи виховання. Самовиховання, як і виховання взагалі, виконує суспільну функцію формування особистості. Як і виховання, самовиховання - цілеспрямований, свідомий процес формування морально-психологічних якостей особистості. Самовиховання - другорядне, воно постає тоді, коли людина показує себе підготовленою до нього самим життям та вихованням, тобто коли вона починає усвідомлювати себе особистістю, коли вона досягає певного рівня розвитку свідомості та самосвідомості, життєвої досвідченості. Виховання особистості - це напружена духовна праця вихователя, праця, яка не терпить малодушності і розслаблення, потребує постійної уваги до динаміки

найскладнішого явища - становлення особистості.

У "Висновгах" містяться узагальнення та висновки дослідження, окреслюються перспективи вивчення проблеми, можливості практичного використання результатів роботи.

З теми дисертації опубліковано такі роботи:

1. Кондратюк Т.В. Проблеми мировоззренческой культури в трудовом коллективе //Первые Крымские социологические чтения.- Феодосия, 1990.- С. 121-124.

2. Кондратюк Т.В. Мировоззренческая культура личности: структура и содержание //Суспільство, політика, управління: Збірник наукових праць.- Київ: КІПСУ, 1991.- С.164-170.

3. Кондратюк Т.В. Мировоззренческая культура современного студента - основа обновления философского образования в высшей школе //Тез. докл. Респ. науково-методичної конференції "Методологічні та методичні основи оновлення філософської освіти у вищій школі".- Ч.2.- Українська філософія і культура в системі освіти та виховання.- Київ, 1991.- С.62-64.

4. Кондратюк Т.В. Некоторые аспекты формирования мировоззренческой культуры студенческой молодежи как основы философского образования //Философские вопросы естествознания.- Вып.83.- Киев: Либідь, 1992.- /у друці/.

5. Кондратюк Т.В. Інформаційний матеріал, присвячений культурологічній тематиці //Філософська і соціологічна думка /республіканський науково-теоретичний журнал/.- 1991.- № 12.- С.166-167.

Підписано к печати 3220 Зак. 100 тир.
размножено ГВЦ Минстата Украины ООЦ

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

4643012

AB 28.865